

COVID-19 KAO OBRAZOVNI SADRŽAJ U INTERNACIONALNOM KONTEKSTU

Alpar Lošonc¹, Andrea Ivanišević², Ivana Katić³, Milica Njegovan⁴

^{1,2,3,4}Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

¹alpar@uns.ac.rs, ²andrea@uns.ac.rs, ³ivana.katic@uns.ac.rs, ⁴milica.njegovan@uns.ac.rs

Kratak sadržaj: *Pandemija se tematizuje uglavnom iz tehnološke perspektive, naime, iz vidokruga obrazovnih tehnologija. Polazi se od toga da je dotični fenomen nametnuo mnoštvo organizacijskih problema u pogledu formiranja okvira obrazovanja. To je nedvosmisleno tačno, ali želimo da ukažemo na činjenicu da pandemija predstavlja širi problemski kompleks koji zadire u sadržinu obrazovnih procesa. Našu argumentaciju razvijamo u tri koraka: 1. rekonceptualizacija multidisciplinarnih aspekata obrazovanja – ovo nije potpuno nova situacija, ali postojeći fenomeni stavljaju multidisciplinarnost u novo svetlo, 2. retematizacija para rizik/neizvesnost – njih ovde tretiramo kao oblike primenjivanja budućnosti na sadašnjost. 3. rekonceptualizacija tehnologizacije socio-ekonomskih odnosa kao horizonta obrazovanja. Smatramo da ovi navedeni aspekti, mada ne iscrpljuju sve bitne sadržinske dimenzije obrazovanja, ipak u dovoljnoj meri reprezentuju sadržinske podsticaje u pogledu post-pandemijskog obrazovanja.*

Cljučne reči: COVID-19, pandemija, obrazovanje, tehnologije, obrazovni sadržaj

COVID-19 AS EDUCATIONAL CONTENT IN THE INTERNATIONAL CONTEXT

Abstract: *The pandemic is themed mainly from a technological perspective, namely, from the point of view of educational technologies. It is assumed that the phenomenon in question has imposed many organizational problems in terms of forming the framework of education. This is unequivocally true, but we want to point out the fact that the pandemic is a broader problem complex that encroaches on the content of educational processes. We develop our argument in three steps: 1. reconceptualization of multidisciplinary aspects of education – this is not a completely new situation, but existing phenomena put multidisciplinary in a new light, 2. Re-thematization of risk / uncertainty pair – we treat them here as forms of applying the future to the present, 3. reconceptualization of technologicalization of socio-economic relations as a horizon of education. We believe that these mentioned aspects, although they do not exhaust all the important content dimensions of education, still sufficiently represent the content incentives in terms of post-pandemic education.*

Key Words: COVID-19, pandemic, education, technologies, educational content

1. UVOD, ODNOSNO, PANDEMIJA KAO SVETSKI FENOMEN

COVID-19 je nedvosmisleno izazvao široko interesovanje među teoretičarima obrazovanja. Nastala konstelacija je čak nazivana „najznačajnijim oblikom diskontinuiteta uopšte u istoriji obrazovanja” [1]. I činjenicu konstantne zainteresovanosti dokazuje mnoštvo različitih članaka i knjiga nastalih povodom razbuktavanja i prolongiranja pandemije. Dakako, COVID-19 još nije završen, štaviše, pitanje u kom smislu se može uopšte i završiti: ipak, od samog početka su nastala različita objašnjenja i jasno se mogu fiksirati različiti pravci razumevanja.

Valja uzeti u obzir da je COVID-19 po sebi svetski fenomen koji podstiče refleksivnost pomenutih teoretičara koji su doživljavali dotične fenomene kao prvorazredni izazov za obrazovanje. Ekspanzija pandemije nije ostavila netaknutim nijednu poru sveta, u striktnom smislu se radi o pojavama koje povezuju svet u jednu celinu onih ljudi koji su pogođeni pandemijom.

Istovremeno, obrazovanje se adresira kao institucionalizovani prenos znanja u (relativno) novim okolnostima. Obrazovanje nikad nije moglo da bude indiferentno prema medijumima preko kojih je ostvarivalo transfer znanja. Shodno tome rasprave o obrazovanju su uvek i diskusije o oblicima u kojima se otelovljuje obrazovanje. Dakle, nije predstavljalo nikakvo iznenađenje što se u komentarima povodom pandemije mogu naći raznovrsne debate upravo u pogledu ovog domena.

Međutim, naša dijagnoza je da postoji izvesna vrsta nesrazmere u pogledu do sada ispoljenog razumevanja COVID-a 19. Naime, svedoci smo zaista mnogobrojnih refleksija u vezi sa edukativnim tehnologijama koje ukazuju na određene procesualne momente koji se javljaju u vezi sa pozicioniranjem obrazovanja u toku pandemije. Ali, odgovarajuće refleksije tretiraju bezmalo samo tehnološke-organizacijske komponente. Sledstveno tome, mogu se čitati različiti komentari o „uznapredovalo tehnologizaciji obrazovanja”, to jest, o realizovanim tehnološkim okvirima obrazovanja (koji su ranije bili tek nagoveštavani), o „fleksibilnom učenju” [2] na distanci. Naznačene su različite etičke dileme koje pogađaju subjekta obrazovanja, i isticana je promenjena pozicija učitelja, profesora, no i transformisana pozicija učenika, studenta [3]. Utvrđene su različite ambivalencije u pogledu snažnog prodora tehnologije u obrazovanje i supstitucija „face-to-face” obrazovanja sa različitim tehnološkim aranžmanima; posebno su tretirani menjajući odnosi između institucionalizovanih subjekata obrazovanja i roditelja [4]. Brzo je ustanovljeno da „onlajn” učenje uopšte nije samo tehnološkog karaktera, to jest, nije reč o nekim pretpostavljenim neutralnim

mehanizmima; isti oblik učenja zadire i u društvene odnose [5].

Jedva treba reći da su posredi izuzetno dragocene refleksije koji postavljaju značajne orijentire u pogledu organizacije obrazovanja u pandemijskim okolnostima. Ali, da li je to dovoljno? Da li se time iscrpljuju svi relevantni aspekti pandemije u pogledu obrazovanja? Mi ovde razmišljamo tako da preporučujemo tematizaciju COVID-a 19 no i kao obrazovni sadržaj, to jest, kao predmet obrazovnih sadržaja. Naravno, naša argumentacija sadrži u sebi elemente okrenutosti prema budućnosti. Zbog nezavršenosti, mnogo toga još nije jasno u pogledu ciklične dinamike COVID-a 19, a teorije prezentuju makar relativnu zaokruženost tek posle finalizacije određenog fenomena. U tome ovde ne možemo govoriti. Ali, izvesno je da će, bez obzira na oblike dovršavanja/prolongiranja pandemije, ona biti na horizontu obrazovanja.

2. PROBLEMATIZACIJA COVID-A 19 KAO NEIZOSTAVNOG SADRŽINSKOG ASPEKTA OBRAZOVANJA

S obzirom na civilizacijski značaj pandemije, neminovno je da ona zauzme određeno mesto u obrazovnom sistemu. Bilo bi zapravo pogubno ukoliko obrazovni sistem ne bi reagovao na promenu ovakvog karaktera i ako bi prepuštao dotični domen različitim spekulacijama. Čak se može reći da bi pandemija mogla da promeni sadržinske tendencije u obrazovanju. Jasno je da obrazovanje bez razvijanja objašnjenja fenomena ovakve dubine ne može da ispunjava svoju ulogu. Teškoća toga je u kompleksnoj uzročnosti COVID-a 19.

Ali postavlja se pitanje značenja tog „mesta”? Kako će se menjati obrazovni kurikulumi? Kompleksne dimenzije COVID-a 19 otvaraju različite perspektive koje se moraju naći u različitim obrazovnim disciplinama. I uzimajući u obzir heterogenost različitih naučnih disciplina razume se da iste discipline moraju da razvijaju i specifične odnose prema pandemiji.

Nismo ovde u mogućnosti da iscrpimo problematiku uzroka pandemije. Naša intencija je mnogo skromnija, želimo samo utvrditi određene neizostavne dimenzije koje se moraju naći u post-pandemijskim obrazovnim kurikulumima. Ovde ispoljena argumentacija se okreće samo prema potencijalnim/poželjnim sadržajima. Prezentovaćemo sledeće teze:

1. *Transformacija dosadašnjeg kolebljivog, nedoslednog odnosa prema multidisciplinarnosti i uloga edukacije u tome.*

Možemo govoriti o indirektnim i direktnim zahvatima pandemije. Ova dihotomija je izoštrana jer možemo prepoznati takve naučne discipline u kojima postoji sadržaji i direktnih i indirektnih zahvata. Ipak, smatramo da je ova podela dovoljno uputna. Postoje, prema tome, naučne discipline koje mogu da tematizuju pandemiju tek posredno, recimo različite inženjerske discipline: one razumevaju, tumače COVID-19 iz perspektive inženjeringa racionalne tehnologije savladivanja pandemije. U sasvim različitoj poziciji su recimo biologija ili medicina koje moraju logikom neposrednih diskursa da progovore o uzrocima. Društvene nauke kao sociologija i ekonomija isto tako bi bile prinuđene da linijom neposredne argumentacije tematizuju aspekte pandemije. Krizne tendencije u ekonomiji, pomeranje „biosocijalnosti”, društvena percepcija pandemije, transformacija intersubjektivnosti, to su samo neke nezaobilazne teme za iste nauke.

Istovremeno, čak i one discipline koje tek indirektno prilaze sadržajima pandemije moraju da polaze od toga da je pandemija multidimenzionalna pojava. Mnogo puta pominjana multidisciplinarnost ne bi trebala da ostane tek prazni apel koji se izgovara radi formalnog priklijanja uz neke ideološke obrasce. Razumevanje i objašnjenje pandemije je nemoguće bez sistematske saradnje različitih disciplina, inače ona ostaje plen pomenutih spekulacija. Dakle, dinamika pandemije zahteva mnogo veću doslednost u pogledu uvažavanja multidisciplinarnosti nego dosad. Može se čak reći da je pandemija stvorila novu vrstu kompleksnosti koja izaziva dosada razvijene forme multidisciplinarnosti. Ako se ova teza može prihvatiti onda bi COVID-19 mogao da bude okidač za promišljanje multidisciplinarnosti koja je mnogo puta bila ipak plen neiskrenih ispoljavanja. Rezimirajući ovaj pasus kažemo da bi buduće studije koje bi trebale ponuditi pojmovne okvire za promišljanje pandemije na osnovu višestrukih perspektiva. Naravno, svesni smo toga u kolikoj meri to predstavlja teškoću za obrazovanje, te iziskuje ne malu transformaciju.

2. *Nužnost formiranja nove percepcije neizvesnosti i rizika: edukacija za uočavanje neizvesnosti/rizika u perspektivi pojačane odgovornosti.*

Bez sumnje, pandemija predstavlja fenomen koji se tretira kao „kriza”. To je termin sa kojim se operira i u prirodnim i u društvenim naukama, mada, naravno, mogu se beležiti razlike povodom toga. Objašnjenje pandemije u obrazovne svrhe ne može da zaobiđe kriznu određenost. Povodom toga odmah iskršava krucijalno pitanje: da li pandemiju posmatrati kao endogenu ili kao egzogenu pojavu? U stvari, svako tretiranje krize nailazi na ovu vrstu problema, jer se htelo to ili ne sudara sa naznačenom dihotomijom [6]. Oni koje pandemiju posmatraju kao „prirodnu katastrofu”, odnosno kao „pojavu koja ima izvor u spoljašnjim okolnostima” glasaju za razumevanje COVID-a 19 kao egzogene pojave. Ujedno se odriču od utkanosti pandemijske krize u postojeće socio-ekonomske tendencije. Osim toga, neadekvatno je tvrditi da je pandemija izašla na videlo iznenada, da se pojavila na površini bez ikakvih

preduslova; naprotiv, poznajemo mnogobrojne prethodeće tendencije koje se mogu nadovezivati u odnosu na izbijanje pandemije [7]. Kao što neki komentatori na osnovu promišljanja dinamike obrazovanja tvrde, ovakva vrsta argumenta nailazi na znatne teškoće, osim toga odustaje od kompleksnih objašnjenja [8]. Npr. neprestano gomilanje različitih formi duga na svetskom nivou koje mnogi ekonomisti vide (čak i takva institucija kao Međunarodni monetarni fond) kao izvor moguće eksplozije se kotrlja već odavno; pandemija je istu tendenciju samo dovela do vrhunca.

U ovom kontekstu pitanje šire shvaćene ekologije u punoj meri dolazi do izražaja. Odmah možemo dodati da se u različitim objašnjenjima upravo određeni ekološki momenti promovišu kao značajan faktor u pogledu erupcije pandemije [9, p. 8]. Kao što znamo, ova objašnjenja ukazuju na relevantnost zoonoze i dinamiku patogena u pogledu COVID-19 [10, p. 57] koja su povezana sa određenim socio-ekonomskim tendencijama. Mehanizmi prenosa u sklopu zoonoze, te sistematično obešumljavanje ionako već odavno predstavljaju značajnu negativnu repernu tačku za predstavnike različitih ekoloških diskursa, te oni smatraju da postojeća pandemija samo dokazuje da njihovi strahovi nisu bili bez osnova.

Pri tome odmah nailazimo na određene sadržaje koji su u vezi sa internacionalnim kontekstom koji je najavljen u naslovu. Naime, uzročno-posledični odnosi se ovde vežu za svetski nivo, jer „ukoliko je cirkulacija (ekonomije, AL. et al) globalizovana, izvori bolesti ne mogu se locirati u jednoj zemlji” [9, p. 40]. Time samo potvrđujemo da svaka obrazovna artikulacija COVID-19 se mora vezivati za svetske sadržaje, da mora referirati o postojećim oblicima globalnog povezivanja, tako i o globalnim lancima ponude.

Naravno, ekološki sadržaji su već odavno integralni deo različitih nivoa obrazovanja i današnji sistem obrazovanja pokušava da prenosi odgovarajuće oblike znanja i ponašanja počev od početnih koraka u tokovima obrazovanja. Shodno tome, ovde ne nastupamo sa intencijom da naglašavamo značaj ekologije za savremeno obrazovanje, to bi bilo odista tek jedna fraza. Ali, jedan od najtežih delova ekološkog obrazovanja je izvođenje odgovarajuće normativnosti u odnosu na neprestanu kumulaciju rizika i neizvesnosti. Deo toga se može razumevati kao problem uspešnog ili neuspešnog predviđanja. Zatim, određeni delovi dotične problematike se mogu percipirati i kao i domen ekologizovane tehnologije, ili, kako se često kaže „zelene tehnologije.” Ali, *prvo*, to ne pokriva celinu ekološke problematike. *Drugo*, postoje određeni oblici rizika i neizvesnosti koji izazivaju ustaljene oblike ponašanja u odnosu na rizik i neizvesnost. Lista se rasprostire od dinamike ekonomije (naročito finansijskih tržišta), do same ekologije. Odnosno, time se izazivaju i standardni obrasci verovatnoće sa kojima se različiti subjekti odnose prema budućnosti, odnosno „primenjuju budućnost u odnosu na sadašnjost” [11, p. 78].

U svakom slučaju, pandemiju možemo sagledavati kroz prizmu složene konstelacije i rizika. Mada je Svetska zdravstvena organizacija godinama upozoravala na mogućnost izbijanja teške pandemije, malo ko je verovao da će doći do fenomena koji će penetrirati duboko u svakodnevicu. Pitanje je da li će proizaći određena forma kolektivnog učenja, odnosno da li će čovečanstvo da smogne toliko snage da izvede dalekosežne zaključke. Određeni ekološki momenti (kao npr. konferencija UN povodom klimatskih promena, COP 26) su ove godine intenzivnije praćene nego ranije. Ali, daleko smo još od toga da smo svedoci jednog novog odgovornijeg kursa u odnosu na raniju situaciju. Bezrezervno se može tvrditi da je ekološka edukacija od svetskog značaja, ali se opet postavlja pitanje da li su postojeći oblici vaspitanja dovoljno dalekosežni u odnosu na dinamiku neizvesnosti/rizika koja će postojati nezavisno od toga kakvi će biti naredni tokovi COVID-19. Ne treba ni posebno dokazivati da pitanje odgovornosti dolazi u prvi plan sa intenzifikacijom neizvesnosti. Post-pandemijsko obrazovanje se mora posvetiti ne-formalističkom osvešćivanju odgovornosti. Pandemija je u stvari izostrila problem odgovornosti na različite načine – tako i u pogledu odnosa prema drugima. Isti fenomen intersubjektivne odgovornosti (tako i oblici poznate intergeneracijske odgovornosti) će biti od vrhunskog značaja za obrazovanje.

3. Tehnologija/automatizacija, veštačka inteligencija kao obrazovni sadržaji u kontekstu pandemije: odgovornost se ne može predati tehnologiji.

Svaka velika kriza dovodi do restrukturiranja postojećih socio-ekonomskih odnosa. Sa razlogom se može pretpostaviti da ćemo biti svedoci sličnih tendencija i povodom COVID-19. To je istovremeno i socijalno-ekonomski kontekst koji uokviruje dinamiku tehnologije uopšte i ne samo dinamiku tehnologije u obrazovanju. Postoje inače određene paralele u pogledu generalne dinamike tehnologije i one tehnologije koja se aplikuje u domenima obrazovanja. Fenomen veštačke inteligencije je odista već odavno u žiži interesovanja u smislu njene uloge u kalibriranju učenja i sticanja znanja. Pojavile su se nade da će novi oblici učenja potpomognuti digitalnom tehnologijom poboljšati učinke u pogledu upriličavanja učenja [12].

Kakav će biti značaj različitih formi tehnologije u obrazovanju, kako će se tumačiti tehnologija u budućim obrazovnim programima? I ovde je neophodno u cilju adekvatnog pristupa obrazovanju jasno naznačiti da uprkos ubrzanju digitalizaciji/tehnologizaciji uvek društveni okviri kroje staze tehnološke dinamike. To ne znači da tehnologija nema svoje autonomne putanje, ali su iste putanje uvek deo strukturane društveno-ekonomske stvarnosti. Ali, bez obzira na pojačani prodor različitih digitalnih tehnologija u obrasce života, u poslovanje i uopšte u vođenje života na distanci, užlebljenost tehnologije nije oslobođena društveno filtriranih motivacija, povratnih sprega. Mada pandemija, preciznije, različite tendencije u toku COVID-19 kao dalje tržišno jačanje „big-tech” firmi, može da stvori utisak da tehnologija determiniše društvene-ekonomske tendencije, takav zaključak bi bio nesmotren.

Postojeća istraživanja nalažu oprez: nismo pred konstelacijom koja prejudicira potpunu automatizaciju, to jest

istiskivanje značaja ljudske radne snage. Pre ćemo sagledavati prestrojavanje radne sfere na koju utiču različiti vektori. Istraživanja koja uzimamo u obzir pokazuju određena pomeranja u pogledu odnosa između tehnologije i čoveka, ali to nije promena koja dozvoljava nagle i neodgovarajuće zaključke. Ista istraživanja zapravo pokazuju izvanrednu složenost prisustva tehnoloških matrica počev od sfere usluga, do drugih domena ekonomije [13].

Niti se suočavanje sa neizvesnošću može transferisati na algoritme, niti se može očekivati potpuna automatizacija koja će promeniti u potpunoj meri sadržaje obrazovanja. Nikakvo rasterećenje od odgovornosti u pogledu ljudskih odluka nije na vidiku. Naprotiv, obrazovanje će se i nadalje morati suočavati sa kompleksnim odnosima između tehnologije i ljudskih odnosa, štaviše, to će biti upravo jedan od bitnih tema za post-pandemijsko obrazovanje.

3. ZAKLJUČAK

Neophodno je pandemiju razumevati ne samo kao okvir za reorganizaciju obrazovanja, nego i kao riznicu za usmeravanje obrazovnih sadržaja. To se može pokazati na osnovu tri primera: a) multidisciplinarnost, b) odgovornost u situaciji pojačana neizvesnosti, c) razumevanje tehnologije kao društvene snage iz perspektive složenosti. Nezavršena pandemija već pomera okvire obrazovnih sadržaja.

4. LITERATURA

- [1] Sumitra Pokhrel, Roshan Chhetri, A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning, *Higher Education for the Future*, 8(1) 133–141, 2021.
- [2] Future Skills Centre (2020). *Best practice models for industry engagement*. <https://fsc-ccf.ca/projects/best-practice-models-for-industry-engagement/>.
- [3] Euzebiusz Jamrozik, Michael J Selgelid, COVID-19 human challenge studies: ethical issues, *Lancet Infect* 20(8), e198–203, 2020. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30438-2](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30438-2).
- [4] Daniel Burgos, Ahmed Tlili, Anita Tabacco, Editors, Radical Solutions, for Education in a Crisis, Context, COVID-19 as an Opportunity for Global Learning, Springer, 2021.
- [5] Spiros Protopsaltis, Sandy Baum, *Does online education live up to its promise? A look at the evidence and implications for federal policy*. Center for Educational Policy Evaluation, 2019.
- [6] Cédric Durand, Quand l'histoire économique nous mord la nuque, *Revue de la régulation*, 2021. <http://journals.openedition.org/regulation/19363>; DOI: 10.4000/regulation.19363.
- [7] Gita Gopinath (2020), *Le "Grand confinement": pire récession économique depuis la Grande depression*, Fonds monétaire international, Blog, 14.4.2020. <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2020/04/14/blog-weo-the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression>.
- [8] Shannon Dawn Maree Moore, Bruno De Oliveira Jayme, Joanna Black, Disaster capitalism, rampant Edtech opportunism, and the advancement of online learning in the era of COVID19, *Critical Education*, 12(2), 1-21, 2021.
- [9] Andreas Malm, *How to Blow Up the Pipeline*, Verso, London and New York, 2021.
- [10] Rod Wallace, On the Origins of COVID-19, Dead Epidemiologists, *Monthly Review*, New York, 2021.
- [11] Elie Ayache, *The Black Swan, The End of Probability*, Wiley, 2010.
- [12] Wayne Holmes, Maya Bialik, Charles Fadel, *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*, Boston, MA, Centre for Curriculum Redesign, 2019.
- [13] Aaron Benanav, Service Work in the Pandemic Economy, *International Labor and Working-Class History*, 99, 66-74, 2021. doi:10.1017/S0147547920000216.